

El contacte entre llengües a les Terres de l'Ebre i l'estandardització del català

Joan S. Beltran

Mestre de Català

Fa escassament nou-cents anys —a començaments del segle XII— la llengua de la major part de la població de les Terres de l'Ebre era l'àrab.

Malgrat que la informació que tenim d'aquest període de la nostra història és més aviat escassa pel que fa a les habituds lingüístiques dels habitants d'aquestes terres, en sabem prou per a poder afirmar que, en aquells moments, l'àrab era la llengua pròpia de la cultura local (força important dins del context històric del moment), de l'administració pública i de l'Església musulmana del territori. L'àrab, doncs, era la llengua de relació universal entre els pobladors de les nostres terres.

Al costat de l'àrab —però en situació marginal i absolutament diglòssica— sembla que una petita part de la població mantenia més o menys precàriament els antics parlars de matriu llatina dels seus avantpassats. Es tractava d'un escàs i poc influent sector de la població —els mossàrabs— que, després de quatre segles de dominació sarraina, encara mantenien les seues velles creences cristianes.

A través de la minsa informació que posseïm d'aquells parlars mossàrabs, hom sol arribar a la conclusió que l'aljama tortosina, tot i el seu origen llatí, divergia ja en més o menys mesura dels parlars catalans usats en els territoris de més al nord-est. En canvi, se sol destacar que la parla dels mossàrabs lleidatans s'assemblava prou als parlars catalans d'aquells moments.

Tot i que, per manca de documentació suficient, ens movem en el camp de les hipòtesis, hi ha elements que fan pensar que el mossàrab tortosí devia tenir força punts de contacte amb l'antic aragonès, potser més que no pas amb els parlars catalans de més amunt. En tot cas, les divergències entre els uns i els altres parlars, tots d'ascendència llatina, tampoc no devia ser excessivament important.

Tots sabem que a mitjans d'aquell segle les terres de l'Ebre (1148) i les de Lleida (1149) quedaren sota el domini dels comtes catalans. La població de religió musulmana i de parla àrab, de dominadora que havia estat, passà a

dominada i, com a conseqüència dels canvis polítics, es va alterar sensiblement la situació lingüística del nostre territori.

Per a comprendre millor la situació que es creà convé destacar una característica remarcable de les capitulacions de Tortosa i de Lleida: hom permeté la permanència de la població sarraïna —organitzada autònomament— extramurs de les respectives ciutats, en tant que els mossàrabs es fongueren lliurement amb els cristians vencedors, amb els quals compartien creences i un model de parla col·loquial força semblant.

Això va fer que l'aljama mossàrab tortosina es veiés ràpidament engolida pels parlars dels nouvinguts, alhora que va permetre que la llengua àrab continués present a les terres de l'Ebre —tot i que ja en una posició marginal i diglòssica— durant uns quants segles més. En seguirem parlant més endavant.

Amb tot, les habituds lingüístiques dels nouvinguts i la seua influència introduïren moltes novetats en l'equilibri entre les llengües emprades dins del territori.

Potser una de les més importants fou l'aparició del llatí clàssic com a vehicle d'expressió culta. Això és una novetat per a tots els antics habitants, tant d'estirp musulmana com cristiana, ja que, en general, els nostres mossàrabs desconeixien el llatí. Hom sol destacar que el seu desconeixement d'aquesta llengua havia fet que components tan genuïns i essencials de la cultura mossàrab com ara la Bíblia i el *Forum Iudicum* haguessen de ser traduïts a l'àrab, llengua que en aquells moments gaudia d'un merescut prestigi.

Prescindint del llatí, emprat només en l'expressió culta, durant el regnat d'Alfons I (1162-96) —que havia succeït Berenguer IV—, els dominis de la corona catalanoaragonesa comprenien tres àrees d'expressió lingüística: la catalana, al sud, l'aragonesa a l'oest i la provençal, al nord¹.

Dins de l'àrea provençal era conreada una literatura culta trobadoresca, que adquirí un gran prestigi.

El comte rei Alfons, dit el Cast o el Trobador, degué comprendre el gran valor polític d'aquella poesia provençal i atragué vers la cort diversos trobadors que s'expressaven en llengua d'oc, tant d'origen occità com de nissaga catalana. Aquells trobadors afirmaren que al rei Alfons li plaïa la poesia senzilla i el trobar leu. Entre les antigues biografies en prosa dels trobadors hi ha —bé que amb grans errors històrics— la del rei Alfons, «aquel que trobet», fet amb el qual se sol justificar l'apel·latiu de Trobador amb què es coneix aquest monarca.

¹Entre el 1067 i el 1070, Ramon Berenguer I de Barcelona, enriquit amb els tributs que li pagaven els regnes de taifa, comprà tots els drets sobre els comtats de Carcassona i Rasès, primeres possessions dels comtes catalans a Occitània. Més tard Ramon Berenguer IV, Alfons I i Pere I dugueren a terme una política d'expansió vers Occitània, i l'hegemonia catalana en aquelles terres s'amplià amb la Provença, el Gavalda, Millau, Montpeller i d'altres senyories (s XII). Mort el rei Pere (1213), les terres occitanes passaren a sobirania francesa.

A Tortosa, sembla que aquest provençal trobadoresc s'hauria pogut fer servir en la predicació. Així ho fan pensar les *Homilies de Tortosa*, redactades majoritàriament en provençal (a finals del segle XII). En català tan sols hi ha unes quantes notes marginals, afegides segurament més tard. Cal fer constar, a més, que a qualsevol que no siga un especialista se li farà difícil establir quins fragments d'aquell text reflecteixen el català de l'època i quins no.

Tenint en compte que sembla haver una aparent disposició del comte rei tendent a afavorir un model de llengua culta que no s'adeia del tot als parlars col·loquials, ¿hi podria haver prou fonaments per a poder parlar d'un precoç intent d'estandardització² d'un model de llengua apta per a un determinat espai polític?

Amb totes les reserves que vulgueu, ¿podríem considerar que, dirigitament o espontàniament, una comunitat mirava d'establir un model de llengua supradialectal que pogués servir per a intercomunicar uns territoris que presentaven una variació lingüística evident, però que no era prou important per a dificultar la comunicació i per a permetre l'adopció del model que d'algun manera s'estava difonent?

És clar que això són simples conjectures, sense una base prou sòlida! La predicació en provençal que hem atribuït al clergat tortosí podria perfectament no haver existit mai, i les nostres *Homilies* no ser altra cosa que els apunts d'un clergue occità que hagués vingut a predicar a les nostres terres però que,

²*Estandarditzar* una llengua, segons el DIEC, vol dir "conformar a un estàndard".

D'altra banda, amb la locució *estàndard lingüístic* ens referim a una "varietat lingüística que, per un procés espontani o dirigit [retinguem aquesta dualitat de condicions], ha assolit un alt grau d'anivellament, de codificació, de confluència i d'acceptació en què es tendeix a eliminar al màxim les diferències dialectals i que utilitzen normalment, en els diversos registres i nivells, els membres d'una comunitat".

Aquesta definició —prou clara— es pot veure enfosquida pel fet que el mot *estàndard* pot expressar també allò que "s'ajusta a un tipus, model, norma, determinat" (un programa estàndard) o fins i tot "nivell mitjà, qualitat mitjana" (un bon estàndard de vida). Aquesta diversitat de sentits pot fer que, de vegades, no arribem a copsar prou bé quin és el sentit exacte que donem els lingüistes a aquest mot. Quan parlem d'estandardització lingüística, doncs, caldria fer l'esforç de deixar de banda aquests darrers sentits que, en lloc de dur-nos a una idea de *cohesió* i d'*unitat*, ens podrien conduir fàcilment a la idea d'*uniformitat*, la qual cosa seria un error.

Deixem ben clar, per tant, que quan parlem d'*estandardització* ens volem referir a les actuacions —a hores d'ara dirigides— amb què pretenem cohesionar els parlars d'un determinat territori, és a dir, amb què mirem de dotar-los d'un cert grau d'unitat que permeta garantir la fàcil comunicació de tots els membres de la comunitat lingüística. Voldríem destacar també molt especialment que *estandarditzar* no és ensenyar a la gent un model de llengua per a usar només en determinades situacions. Si ens fixem en la definició que hem reproduït (extreta del DIEC), veurem que s'hi diu que la *varietat estàndard* s'utilitza **normalment en els diversos registres i nivells**. L'estandardització, per tant, no hauria de proposar-se l'ensenyament d'una nova varietat de llengua per a usar en les situacions solemnes o davant de les visites, sinó que més aviat s'hauria d'orientar a la gradual cohesió dels diferents parlars, tal com veem que s'ha produït en les altres llengües del nostre entorn.

a l'hora de dirigir-se als fidels, traduís aquell text directament al català. És una altra possibilitat!

En tot cas, aquest possible intent d'estandardització no deixa de ser una suposició interessant que mereixeria un estudi més aprofundit. Cal no oblidar que, segons hem dit, un tortosí que sabés llegir no devia tenir moltes dificultats per a entendre directament aquells textos. Força menys dificultats que per a entendre'ls en llatí! Sia com sia, la pèrdua de les possessions occitanes significà el declivi d'aquella literatura entre nosaltres.

Més tard, esmorteït ja el prestigi de la literatura provençal i trencada la relació política entre tots dos territoris, es posà en evidència la necessitat de traduir al llenguatge corrent del poble pla els principals textos jurídics que regulaven la vida dels ciutadans, ja que molta gent no entenia els originals escrits en llatí. Les diferents traduccions (*Furs de València*, *Usatges de Barcelona*, *Consolat de Mar...*) i els textos creats ja en català (*Llibre dels Costums de Tortosa* i altres) suposen ja una estandardització evident, almenys de la llengua escrita, ja que els que es van creant prenen els anteriors de referència i es manlleven, segons sembla, no tan sols conceptes jurídics, sinó també moltes formes d'expressió³.

Evidentment, la difusió dels documents reials també hauria de conduir a una notable estandardització del model de llengua que presentaven, ja que sortien tots de la mateixa cancelleria. Més tard, aquest procés continuaria de la mà d'afamats escriptors (Ramon Llull, Ausiàs Marc, Joanot Martorell, etc.) que, alhora que anaven recreant l'estàndard, servien de referència a les noves generacions d'usuaris de la llengua escrita i, a través de la gent més culta (principalment dels religiosos), influïen més o menys en la manera de parlar del poble senzill.

Cap a la fi del segle XV i, sobretot, entrat ja el s XVI, canvia la situació política i la cancelleria catalana és absorbida a poc a poc pels diversos estaments de la monarquia hispànica, alhora que es dicten diverses normes per a fer del castellà la llengua de l'administració al nostre país. D'altra banda, una part dels escriptors de més talent nascuts a les nostres terres es posen a escriure en castellà. És un moment, a més, en què els idiomes políticament forts, com ara el castellà i el francès, comencen a preocupar-se per bastir una codificació rigorosa de les respectives llengües, capaç de garantir-los la uniformitat lingüística que una administració eficient exigia.

Amb tot, sembla que no és just parlar d'un període de decadència del català en aquells moments, sinó més aviat d'una manca de fidelitat a la llengua per part d'alguns escriptors, atrets per la cort castellana, i de la pèrdua de la situació capdavantera que havien ocupat les lletres catalanes en el període anterior. Entre els escriptors que es mantenen fidels a l'idioma, cal destacar Cristòfol Despuig i Francesc Vicenç Garcia, tots dos nascuts a les terres de l'Ebre.

³Una cosa semblant s'estava fent en aquells moments a Castella, de la mà d'Alfons X (1255/75).

Caldria fer un incís per a referir-nos a la població tortosina araboparlant. Ja hem dit que, després de la conquesta cristiana, a les terres de la Catalunya Nova, el País Valencià i l'Aragó, va romandre-hi una minoria etnolingüística (àrab) i religiosa (musulmana) força considerable, procedent de l'antiga població. De diferències racials amb els invasors sembla que no n'hi havia gaires, si deixem de banda les que es desprenien del vestuari i la manera d'abillar-se. Ben vestits i pentinats de la mateixa manera, hauria estat molt difícil distingir els cristians dels musulmans.

Cal afegir, però, que els nostres *mudèjars* o *moriscos* eren una minoria molt especial: davant del conjunt de la població de l'estat catalanoaragonès, primer, i de la monarquia hispànica, després, quedaven en inferioritat numèrica, certament; però a moltes àrees de les terres annexionades, especialment al País Valencià, van representar durant molt de temps la majoria de la població. Es tractava també d'una minoria amb una tradició cultural molt important. En el moment de la conquesta, si més no, força més important que la que els podia oferir el grup dominant. Tampoc no eren una minoria resignada del tot: després d'estar-s'hi més de sis segles, se sentien els amos i senyors d'aquest país, i havien de veure com els volien canviar la seua terra àrab i musulmana per una altra de catalana —o castellana— i cristiana, en la qual no acabaven d'encaixar. No és estrany, doncs, que maldessen per conservar la seua religió i la seua llengua, i també per sortir de la marginació a què els havia confinat el grup dominant.

Amb el pas del temps —tot i que aïllada en guetos i bilingüïtzada— aquella minoria es convertí en un grup autoconscient, dinàmic, econòmicament influent⁴ i cada cop més voluminós, que el grup dominant va considerar aviat una amenaça inquietant. Cal tenir en compte que a finals del XV constituïen el 40% de la població del País Valencià, i que la primacia turcomusulmana a la Mediterrània hi devia afegir no pocs motius de preocupació.

Això féu que l'inicial clima socioreligiós de tolerància —confirmada àdhuc jurídicament— es convertís en intransigència i que, a partir del segle XVI, la política oficial envers els mudèjars donés un tomb important. Ja no n'hi havia prou de tenir-los marginats, sinó que es feia necessari integrar-los a la població dominant, en tots els sentits i per tots els mitjans.

La primera mesura va ser, doncs, d'intentar eliminar allò que els definia com a poble: l'escriptura i la llengua àrab, d'una banda, i la religió musulmana, de l'altra.

A Tortosa, per exemple, la integració de la població morisca fou un problema persistent, que el 1542 va impulsar la ciutat a crear el Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, destinat a educar-los i integrar-los a la societat cristiana.

Aquest intent integracionista va fer que en molts de moriscos nasquesen somnis de llibertat. No es conformaven a sortir del gueto per a esdevenir

⁴El seu potencial econòmic els permetia de fer préstecs als mateixos cristians.

catalano o castellanocristians, sinó que pretenien tornar a ser arabomusulmans de ple dret, a les terres que els albergaven de feia ja nou segles i per les quals tant s'havien esforçat.

Tot i aquesta resistència inicial, la pressió assimilista aviat va determinar conversions en massa; però també va fer que augmentés considerablement la resistència i el grau de conflictivitat i de rebel·lia. Finalment es va produir l'expulsió dels qui no s'havien integrat (s XVII), amb l'acompanyament de les darreres lluites i morts violentes que van completar el genocidi. Tot i l'esforç assimilista, en el moment de l'expulsió (1610), els moriscos tortosins formaven encara un nucli d'unes cent famílies, la meitat de les quals hagueren de fugir.

D'altra banda, en el moment de l'expulsió dels moriscos la castellanització de la societat catalana i tortosina anava fent camí. A Tortosa, la presència gairebé exclusiva de bisbes d'origen no catalanoparlant a partir de mitjans del segle XVI (27 de 35 des de llavors fins a avui) poc podia afavorir la fidelitat al català dels clergues tortosins.

L'adveniment de la monarquia borbònica (inicis del s XVIII) suposa una notable radicalització d'aquesta situació.

La manca de guiatge efectiu que aquest estat de coses comportava va fer que el català, enlloc de caminar cap a la cohesió dels dialectes, tendís més aviat a atomitzar-los i a afavorir les particularitats locals.

Aquesta situació d'estancament durarà força temps fins que, a mitjan del segle XIX, els canvis politico-socials esdevinguts a Europa donaren com a resultat un moviment artístic i espiritual (el romanticisme)⁵ que suposaria un pas molt important cap a un intent de dignificar i estandarditzar els nostres parlars, d'una banda, però que al mateix temps seria l'origen d'un importantíssim handicap a l'aspiració d'assolir aquests objectius d'una manera fàcil i harmònica.

A casa nostra el romanticisme provocà una revifada important —tant en quantitat com en qualitat— de la literatura expressada en català. Aquest refluoriment va donar lloc a un moviment cultural propi que distingim amb el nom de "Renaixença".

La refeta literària i l'aparició de premsa periòdica expressada en català posà aviat en evidència que —com a conseqüència dels molts anys de marginació de l'expressió culta— el català arrossegava diverses mancances que en dificultaven l'ús literari: es feia evident la necessitat de trobar un model de llengua que, d'una banda, potenciés els trets diferencials que la distingeixen de les llengües de l'entorn i que, de l'altra, en cohesionés l'ús que se'n feia dins del seu territori natural i el dotés de la imprescindible unitat. Un model de llengua, a més, amb els instruments necessaris per a permetre que pogués ser difós

⁵Entre altres coses, el romanticisme expressa insatisfacció davant l'ordre social establert, propugna una exaltació dels valors culturals, potencia els sentiments nacionals i redescobreix els valors del passat, alhora que proposa un futur de modernitat.

Els romàntics fixen la l'atenció en el propi país, les seues tradicions i, molt especialment, en la llengua pròpia.

a través de l'ensenyament. Això va fer que des dels inicis del segle XX s'anés bastint el primer intent —ja totalment planificat— d'estandarditzar la nostra llengua.

Ara, però, voldríem destacar una altra de les conseqüències del pensament romàntic sobre la salut del català, en aquest cas força menys positiva. Des del punt de vista polític, el romanticisme genera dos moviments amb objectius força coincidents en el fons, però que es presenten com a incompatibles —i ho són— ja que l'un pretén potenciar els valors etnicolingüístics i culturals de les minories, tot i dotant-les d'un instrument polític (aquest objectiu donarà lloc als anomenats "nacionalismes"), en tant que l'altre cerca la modernització i definitiva "nacionalització" dels estats (expressada a través del *liberalisme*, que mirarà d'afavorir la propietat privada, els mecanismes de lliure contractació i la unitat dels mercats estatals). Sorgeixen, per tant, dues menes enfrontades de nacionalisme, que faran de la llengua un instrument molt important per a aconseguir els seus objectius.

A partir d'aquell moment, els grans estats pluriètnics europeus (Alemanya, Itàlia), seguint el model francès, estimulen la difusió d'una parla estandarditzada —concebuda com a interllengua interna— amb la intenció de garantir la cohesió dels diferents pobles i la consegüent unitat de l'àmbit estatal. Les corresponents legislacions s'orientaran cap aquest objectiu.

A l'Estat espanyol, la llei Moyano (1857) imposa l'escolaritat obligatòria entre els sis i els nou anys. La llengua del nou ensenyament estatal obligatori serà exclusivament el castellà, tant a les terres de parla castellana com en els altres territoris lingüístics de l'estat. Als territoris no castellanòfons s'enceta —o en tot cas s'estimula considerablement— la bilingüïtzació de les classes populars que fins aquells moments s'havien mantingut monolingües⁶. Unes quantes dècades després ja no quedaran monolingües catalans enlloc.

⁶El 1877, tres de cada quatre espanyols eren analfabets. Els monolingües catalans, doncs, no devien anar gaire lluny d'aquesta proporció. El 1901, un 63% de la població de l'Estat seguia sense saber llegir ni escriure. No seria fins a la fi del primer terç de segle que el bilingüisme generat per l'educació escolar, ja més ampliada quant a la franja d'edat, es començaria a generalitzar.

A partir dels anys vint d'aquest segle —a través de la ràdio— i a la fi dels cinquanta —de la mà de la televisió— el castellà envaeix també la més pregonia intimitat de les llars catalanes, valencianes i insulars. L'aprenentatge del castellà continua més enllà de l'escola; se'ns fa absolutament familiar i quotidià, fins i tot a les àrees on la presència de castellanòfons és escassa. Ja som bilingües del tot.

D'altra banda, el darrer quart del segle XIX el Principat comença a esdevenir la destinació d'una immigració en massa procedent d'àrees castellanòfones de la resta de l'Estat —atretra per les possibilitats de treball que en aquells moments oferia Catalunya—, immigració que experimentarà una acceleració espectacular durant els anys cinquanta i seixanta d'aquest segle. Dades recents mostren que més d'un 60% de l'actual població del Principat procedeix, directament o indirectament, de la immigració.

Entre moltes altres coses, la bilingüització del poble pla suposa la introducció massiva de castellanismes en els nostres parlars col·loquials, cosa que fa cada cop més difícil una eventual estandardització, perquè augmenta notablement la distància entre el català codificat i l'expressió corrent de la gent.

Veem, doncs, que s'estableix una lluita entre dues forces de signe oposat: en tant que uns s'esforcen per impulsar un procés d'estandardització de la nostra llengua, els altres —amb força més instruments: escola, ràdio i, més endavant, televisió— malden per ofegar-la i substituir-la pel castellà.

D'altra banda, a nivell global del territori lingüístic, les immigracions massives de gents vingudes de diversos indrets de l'Estat, que es produeixen en diverses tongades i originen bosses importants de monolingües castellanòfons, acabaran de perfilar la situació a què s'haurà d'acabar aquest primer intent planificat d'estandarditzar el català. A les nostres comarques, però, el pes de la immigració no ha estat fins ara gaire important, tot i que en aquests moments pren una entitat que seria bo de començar a tenir en compte, especialment si considerem que l'allau d'estrangers que ens estan arribant o ja parlen castellà o només tenen interès a aprendre aquesta llengua, que endevinen que els serà força més útil que no pas el català.

Malgrat aquestes condicions adverses, l'intent de codificar la llengua i de mirar de difondre aquest model codificat va fer una bona via des de començaments de segle. No els cansarem ara amb dades que tots coneixem: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1906), creació l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i de la Secció Filològica (1911), normes ortogràfiques (1913), *Diccionari ortogràfic* (1917), gramàtiques de Pompeu Fabra del 1912 i el 1918, *Diccionari general de la llengua catalana* i *Normes de Castelló* (1932), etc. Però voldríem incidir en alguns aspectes del procés general, sobre els quals es presenten dubtes o interpretacions interessades.

S'ha repetit moltes vegades que la codificació dirigida per Fabra es guià per criteris diasistemàtics i historicistes. És a dir, es van tenir en compte tots els dialectes catalans, per tal que pogués ser assumida per tots els usuaris d'arreu del territori, i es va mirar de conjuminar el respecte a les formes vives i a la tradició, recurrent, quan calia, a l'etimologia de les formes fixades, tot i buscant que no hi manqués cap de les formes prestigiades arreu del domini, fos quina en fos la procedència.

Creem que cal destacar el profund respecte de Fabra i dels codificadors que l'auxiliaren envers tots els parlars catalans, i sortir al pas de la creença que afavorí marcadament els parlars centrals, fora de molt puntuals desviacions a què el pogué conduir la seua filiació dialectal.

Convé deixar clar que si en el procés de difusió del model es produïren desviacions que afavoreixen aquesta percepció —especialment quan ens fixem en els textos més coneguts actualment— aquesta responsabilitat no la podem atribuir al codificador, sinó a la irregularitat del mateix procés de difusió del model codificat.

Cal tenir en compte que aquesta difusió comença força més aviat a la zona central del Principat que no pas a les altres àrees, i que la guerra civil, amb la consegüent repressió de les manifestacions públiques en català que se'n deriva, interromp la difusió del model codificat quan tot just s'havia encetat en aquestes darreres contrades. Això, unit a factors demogràfics i de prestigi, desequilibra el procés d'estandardització que, en unes altres circumstàncies, hauria pogut resultar força més harmònic.

Amb els canvis polítics esdevinguts la dècada dels setanta, l'Institut d'Estudis Catalans pot reprendre la seua activitat, canvia el seu estatut i renova i amplia els seus membres (1978). Amb això és reprèn l'activitat de la corporació acadèmica, que reafirma els seus criteris d'estandardització basada en la realitat geolingüística i publica les primeres propostes encaminades a l'estandardització oral de la llengua (1990-1992).

Finalment, el 1995 apareix el nou diccionari de l'Institut, el primer sorgit de la institució acadèmica —i, per tant, de caràcter oficial— que amplia notablement el contingut del Fabra, tant pel que fa a neologismes com a molts altres mots de procedència diversa. Al mateix temps, es mira d'evitar diferents marques que en el Fabra consagraven un determinat ordre de preferències.

Convindria fer ara una pinzellada de les repercussions que aquest moviment estandarditzador ha tingut en la nostra àrea dialectal. Distingirem dues èpoques perfectament diferenciades: abans i després de la guerra civil.

Centrant-nos, doncs, en les terres de l'Ebre, cal dir que ja a mitjan segle XIX els lletraferits tortosins mostraven un interès remarcable per la llengua pròpia, tot i que no serà fins al 1881 quan aquesta inquietud prendrà una certa volada i es materialitzarà clarament. Vejam-ne algunes dades, exposades sintèticament.

Entre el 1881 i el 1928 se celebren a Tortosa deu certàmens literaris. Una bona pila —en algun cas la majoria— de les obres presentades a aquests certàmens són escrites en català, la qual cosa, per a una població rural com Tortosa, no està gens malament. D'altra banda, des del 1899 Tortosa ja té un setmanari, *La Veu de Tortosa*, escrit totalment en català.

Altres fets demostren la preocupació dels tortosins per la llengua pròpia. A la crida de mossèn Alcover (la cèlebre *lletra de convit* del 1901), per exemple, hi responen tres tortosins: mossèn Manyà, que li envia lèxic de Gandesa, mossèn Bellpuig, que en recull de Freginals, i Francesc Mestre i Noé, que hi aporta més de quatre mil mots de l'àrea dialectal del tortosí.

Una constant en tots els escriptors que utilitzen el català en els seus escrits és l'amor a la ciutat, a les seues tradicions i a la parla pròpia.

Tanmateix, davant del fet lingüístic es perfilen clarament dues posicions. D'una banda, els qui veuen en la llengua el patrimoni de tot un poble i no tan sols d'una ciutat o comarca; de l'altra els qui, aferrats a les tradicions locals, destaquen sempre el fet diferencial del dialecte, el qual sovint és elevat

a la categoria de llengua⁷.

Els primers solen utilitzar en els seus escrits mots més aviat cultes, encara que no siguem usals a la zona, i procuren que l'ortografia que empren s'ajuste a les prescripcions més arrelades pertot. Generalment són gent que mira amb simpatia la tasca de redreçament de la llengua que s'està fent en altres punts del domini, i que mantenen contacte amb intel·lectuals barcelonins o valencians, amb els quals col·laboren més o menys activament.

Els segons, en canvi, pretenen que el seu llenguatge escrit siga una fidel transcripció de la parla local, tot i que la tal transcripció la fan generalment utilitzant moltes convencions ortogràfiques del castellà.

Fins i tot hi ha intents, reeixits o no, de sistematitzar o codificar les dues posicions.

Tenim, d'un costat, mossèn Bellpuig, el qual, l'any 1930, publica un petit opuscle intítulat *l'art d'escriure bé*, que pretén divulgar a la zona les normes de l'Institut. Tot i que és una obreta molt modesta, fou, durant molt de temps, l'única que va ser concebuda pensant en els problemes lingüístics de la comarca.

Com a representant de les concepcions més localistes es pot citar Enric Bayerri, el qual va estar treballant durant molts anys en una *Gramàtica de la llengua tortosina*, a la qual més tard donà ja el nom de *Gramàtica del català parlat a Tortosa*. Tot i que aquest intent despertà molta expectació, el treball del senyor Bayerri mai no arribà a prendre forma definitiva. A través de les notes recollides per l'historiador i destinades a la confecció d'aquesta gramàtica (la major part convenientment datades i reunides per temes), que vam tenir l'oportunitat de revisar, un s'adona fàcilment del canvi d'actitud i de pensament que va d'un títol a l'altre.

Malgrat aquestes diferents actituds, es fa evident que a partir de l'any 1925, i més clarament encara del 30 en avant, es va produint un atansament entre les dues posicions i que bona part dels escriptors, inclosos els costumistes (amb alguna excepció), van adoptant progressivament, almenys a nivell ortogràfic, les convencions promogudes per l'Institut, tot i tenint en compte amb més o menys complaença la possibilitat d'enriquir el lèxic local amb les aportacions que els arriben dels altres parlars, o d'adequar la morfologia pròpia del dialecte a la que s'aferma com a normativa a les altres zones.

Fem un parèntesi per a dir uns mots del millor narrador que han donat les terres de l'Ebre en el segle XX, Sebastià Juan Arbó, nascut a la

⁷Ramon Vergés Pauli, a *Espurnes de la llar* 1, 1909, pàg. 8, escrivia: «Este llibre, lo primé que s'ha escrit en llengua tortosina, es un paneret de fruita primerenca, dolsa com la mel, cullida á un abre que te les rails dins del meu cor, molt madureta perque l'ha caldejat l'amor, y no hi ha res com l'amor per a fe bona la fruita del camp y la fruita del esperit.»

Ràpita, format a Amposta i establert ben aviat a Barcelona, on es va arrelar lingüísticament. Tot i que en les seues narracions —publicades entre 1931 i 1967— pinta magistralment les nostres terres, a diferència d'altres autors del seu temps, com ara Villalonga, o una mica anteriors com Ruyra, va contribuir ben poc a dignificar el seu dialecte original que, fora d'aspectes molt puntuals, no apareix mai en els seus escrits.

I arriba la guerra civil espanyola, que trenca dramàticament el procés convergent de què parlàvem abans. Un cop acabada es produeix una repressió sistemàtica de tota manifestació pública feta en català. Fora d'alguna presència aïllada, molt puntual i gairebé sempre estrictament localista i aberrant, el català desapareix de l'ús públic i fins i tot dels escrits privats, ja que les noves generacions poques vegades han tingut l'oportunitat de poder accedir al seu codi escrit.

D'altra banda, es produeix un buit generacional. Els pocs escriptors a qui mínimament podem donar aquest nom, o bé han mort, o són a l'exili o se'ls manté totalment bandejats i emmudits.

D'aquest període de silenci, en el qual es fomenta l'esperit localista i es posa en relleu més que mai tot allò que de diferencial té la parla de la comarca —i això encara gairebé sempre a nivell de carrer—, tan sols podríem destacar, com a manifestació pública de la parla local, un parell d'emissions radiofòniques de caràcter més aviat folklòric, una de les quals, *Xarrades sense malícia*, té una secció fixa en la qual es recorda un mot tortosí, poc o molt perdut, del qual, una volta definit, es procura donar exemples de com i quan era emprat. Fora d'això, poca cosa més.

Ens n'haurem d'anar al 1965 perquè un home com mossèn Manyà pogués aconseguir veure publicada la seua obra autobiogràfica *Les meves confessions*, cosa per la qual tot un col·lectiu d'antics alumnes de l'institut de batxillerat, i molta més gent encara, va lluitar durant més de cinc anys.

La presència del català a la premsa local, però, és més aviat escassa en aquells moments i de poca o cap qualitat. No serà fins a principi dels setanta que el català farà les primeres i tímides passes a l'ensenyament, i que les col·laboracions als periòdics locals, escrites en català, començaran a veure's amb una certa freqüència. A partir del 1975 es produirà l'actual embranzida.

En un principi, però, tot és molt elemental i fruit només de la bona voluntat d'unes quantes persones, amb força més interès que mèrits acadèmics. El primer professor de català domiciliat a Tortosa i titulat per la JAEC (l'enyorada Neus Gràcia) no obté el títol fins al 1971. Quatre anys després ja en són tres més. A poc a poc es va formant més gent. Ben aviat arriben els primers llicenciats. Tots, però, han estat preparats a Barcelona o amb textos procedents de la zona central. El model que difonen és, doncs, el de l'estàndard central.

A partir dels anys vuitanta, l'acceptació del model de llengua referencial promogut per l'Institut és prou general a la zona. Però el català que s'usa en la producció cultural escrita o en els mitjans de comunicació locals (amb ben

poques, però valuoses, excepcions), igual com el que es difon a l'escola, prescindint dels trets propis dels parlars locals i mira d'adaptar-se a les característiques de l'estàndard central, tot i que poques vegades ho aconsegueix.

Això fa que ben aviat, a mesura que els mestres encarregats de difondre el català normatiu van adquirint una formació més sòlida en la llengua pròpia, aquests professionals de l'ensenyament es vagen preguntant per què la problemàtica dialectal específica de la zona no té cabuda en els textos destinats a l'ensenyament, sempre «referits especialment a» (català central, valencià i insular; fins i tot —o molt marcadament— aquells que no ho confessen) i per què aquests textos no recullen aquelles variants admeses per la normativa que més s'ajusten al model de parla propi.

Si lingüistes com Charles Bally, deixeble de Saussure, i pedagogs de casa nostra com ara Alexandre Galí recomanaven que l'ensenyament de la llengua s'organitzés a partir de la varietat en què el xiquet i el mestre viuen submergits i amb la qual identifiquen el món que els envolta, com es pot pretendre —es pregunten els docents— de bastir l'ensenyament a l'entorn d'una varietat lingüística que no compleix gaire aquesta condició?

Aquesta preocupació s'ha manifestat de distintes maneres: articles diversos a la premsa local, més o menys relacionats amb els temes lingüístics; petició de cursos específics sobre els models de llengua més adequats a les nostres contrades, professats dins del marc de les Escoles d'Estiu, la UETE o en els propis centres; i encara moltes altres activitats relacionades amb el tema, promogudes pels Centres de Recursos Pedagògics comarcals, el Grup de Normalització Lingüística i Cultural de les Terres de l'Ebre, el Moviment de Renovació Pedagògica de les Terres de l'Ebre i altres entitats i escoles que han organitzat nombrosos actes relacionats amb el tema.

Des del punt de vista de les publicacions que pretenen servir de guia o d'ajuda per a impulsar una estandardització equilibrada i ajustada a les característiques dels parlars locals, destaquem les següents (les citem per ordre de publicació)⁸: *L'estàndard occidental. Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*, que conté uns criteris generals sobre l'estandardització i les principals variants morfològiques adequades a l'àrea del tortosí; *Fato: vocabulari infantil i d'adults de les terres de l'Ebre* i, finalment, *La llengua del Baix Ebre i el Montsià. Un model de llengua estàndard oral*.

⁸Les dades bibliogràfiques completes són les següents:

L'estàndard occidental. Una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre, Joan S. Beltran i Cavaller, Barcelona, Generalitat de Catalunya, CIRIT, dues edicions: 1986 i 1988.

Fato: vocabulari infantil i d'adults de les terres de l'Ebre, Rafel E. Gandia Martínez i altres, amb l'assessorament del SEDEC, Barcelona, Generalitat de Catalunya, CIRIT, 1987

La llengua del Baix Ebre i el Montsià. Un model de llengua estàndard oral, Albert Aragonés, Tortosa, Consorci per a la Normalització Lingüística, 1995.

I ara ens voldríem referir ja més clarament a la problemàtica de la totalitat de l'àrea dialectal. Tots sabem que el territori del nostre dialecte s'ajusta, si fa no fa, a allò que fou l'antic bisbat de Tortosa, el qual, a grans trets, naix al seu torn d'antigues realitats ètniques preromanes.

Segurament que de la cohesió dels nostres parlars no en deu ser gens aliena la predicació. Cal tenir en compte que els capellans es formaven tots junts, des de força jovenets, a la capçalera de la diòcesi i que, com a conseqüència de la convivència, els seus parlars es devien anar anivellant. El model de llengua adquirit entre els seus companys el difondrien mes tard, des de la trona, als pobles on feien cap, d'una manera força semblant a com podria actuar a hores d'ara la ràdio i la televisió⁹. Al costat d'aquesta realitat que ens uneix a tots plegats, n'hi ha una altra que ens separa els uns dels altres, com a conseqüència de les actuals divisions territorials. Ens referim al fet que la nostra àrea dialectal està a cavall de tres administracions ben diferenciades que, si més no fins ara, no han mostrat gaire voluntat de coordinar les polítiques lingüístiques que ens afecten.

Veem, per exemple, que al Principat és obligatori de fer tot l'ensenyament primari en català, fora d'unes assignatures determinades, almenys teòricament. Aquesta obligatorietat es converteix en una simple opció al País Valencià, mentre que ja desapareix del tot a la Franja, on ben just si es poden fer unes poques hores de classe de català a la setmana. I això, encara, si el corresponent Ajuntament ho demana!

Hi ha una altra qüestió que ens amoïna força, i que creem que neguiteja també tots els qui coneixen de prop la situació. Ens referim al fet que la nostra zona dialectal està migpartida per una línia al sud de la qual l'escola emprava uns determinats textos destinats a l'ensenyament de la llengua —la llengua de tots plegats— en tant que al nord de la mateixa línia se n'usen uns altres, sovint de la mateixa editorial.

Un cop vam haver de fer un treball sobre manuals de llengua destinats a l'ensenyament primari arreu del domini, i el llibreter ens va mostrar un catàleg de l'editorial Barcanova on apareixien unes sèries de textos destinats al Principat (*Atzavara*), al País Valencià (*Brançal*) i a les Illes (?). Com és natural, li'n vam demanar un exemplar de cada, amb l'objecte de poder veure de primera mà quines característiques presentaven els diferents textos.

Doncs bé, al cap de pocs dies vam rebre els exemplars destinats al Principat, però tot i que el llibreter s'hi va prendre molt d'interès no hi va haver manera d'aconseguir els altres. El distribuïdor barceloní s'excusava dient que ells només disposaven dels textos destinats a les escoles catalanes. Valent-nos d'un amic, encara vam poder aconseguir el destinat al País Valencià; però no vam poder trobar de cap manera els corresponents a les Illes, tot i telefonar a dues o tres llibreries de Palma demanant-los.

⁹La prèdica en castellà és també responsable de la introducció de castellanismes com ara "cepi-lló", "bandeja", etc.

Comparant el textos que vam poder aconseguir, ens vam adonar aviat que, sense gaires explicacions, difonien un model de llengua en el qual apareixien unes determinades variants morfològiques que divergien segons el text que es mirés, però que, no obstant això, eren presentades com si fossen les úniques que el model formal admet. Això sense parlar de la presència gairebé exclusiva de lèxic d'una sola procedència dialectal, igualment distorsionadora, de què fan gala els uns i els altres manuals.

No creem que ens puguen acusar de catastrofistes si afirmem que aquesta pràctica pot acabar produint compartimentacions no gens convenients per a la unitat cultural del conjunt del domini. Ens sembla que, si més no, ningú no ens podrà negar que difícilment podrà contribuir a la consolidació d'un estàndard regional mínimament basat en la realitat geolingüística del territori dialectal.

Aquesta compartimentació, d'altra banda, produeix inseguretats als propis ensenyants. Tot i la inquietud que mostren molts d'ells, sovint ens trobem amb el cas que, quan recomanem una determinada forma verbal per al model formal, ens responen: "Però això no és valencià?... Aquí no ho hem dit mai això de *faça* i *vaja*!". "I *meua* i *teua* també es pot dir...?". Aquesta és una de les conseqüències de la difusió compartimentada que fins ara s'ha fet del model codificat.

Convé fer notar també que hi ha algunes enquestes (Àngels Massip, IES de Camarles...) que mostren que un nombre no gens menyspreable d'alumnes de batxillerat, quan els dones a triar entre dos geosinònims igualment genuïns, l'un dels quals pertany als parlars locals i l'altre als centrals, es decanten a favor del corresponent als parlars centrals com a forma preferible, si més no per a l'elocució culta. És clar que en això, a més dels manuals, hi deuen tenir també una responsabilitat molt directa els mitjans de comunicació.

Nosaltres opinem que demanar un sol estàndard per a una mateixa zona dialectal, i treballar i esforçar-nos per aconseguir-lo, no hauria de ser cap objectiu utòpic. És que els vinarossencs, els canareus i la gent del Matarranya parlem tan diferent?

Això ens porta a preguntar-nos si la fita d'aconseguir un estàndard adequat a l'àrea dialectal, prescindint de les divisions administratives, és viable o tan sols convenient.

Pel que fa a viable ho podrà ser si tots plegats ho volem. Sobretot si els responsables de l'ensenyament del Principat i del País Valencià s'ho proposaven plegats i hi arbitraven les orientacions i els recursos necessaris.

Un dels dèficits que s'han fet evidents una i altra vegada és la manca d'orientacions clares per part de les institucions acadèmiques i els responsables de l'ensenyament. La nostra condició d'àrea de transició lingüística potser ho ha fet propici. Potser també es deu al fet que som massa lluny dels centres de decisió. Aquestes terres, veritable cor del territori lingüístic, es mereixerien un projecte d'estandardització coherent i pensat de manera que la nostra modali-

tat de parla cunvine sent, com ha estat sempre, un vincle d'unió entre els respectius pobles.

Sembla que en aquests moments les coses podrien agafar un camí millor que el que han seguit fins ara. Així ho fan pensar diversos treballs referits a l'estandardització dels parlars catalans en l'àrea específica del nostre territori dialectal, que poden ser una magnífica guia per a unificar esforços en els tres territoris administratius. Per aquest camí van els treballs del professor Miquel Àngel Pradilla i Cardona, que enfoquen la qüestió decididament sobre la base geolingüística, prescindint de la realitat administrativa¹⁰.

El mateix camí segueix el *I Congrés Cultura i Territori a la diòcesi de Tortosa*, amb àrees específiques dedicades al fet lingüístic dins l'àrea del dialecte. Són tot un seguit de detalls que permeten albirar un futur més racional i prometedor, si el sabem aprofitar.

Dins d'aquesta línia, no ens podem estar de comentar la publicació d'un llibre que pot ajudar a resoldre una bona part dels problemes que aquesta orientació posarà de manifest a l'hora de difondre un model de llengua estàndard vàlid i adequat a la zona.

Es tracta d'una obra força treballada i que té la pretensió de contemplar la llengua d'una manera global, tant des del punt de vista estrictament lingüístic com, en molts d'aspectes, del sociolingüístic, sense oblidar els plantejaments més pràctics i pedagògics, servits per un bon recull d'exercicis.

Tot i aquest plantejament global, però, són uns textos que tenen una característica ben poc corrent: han estat concebuts pensant principalment en uns destinataris perifèrics que, tot i presentar trets prou singulars i definits, fins ara havien rebut molt poca atenció: els usuaris de la nostra àrea dialectal.

La informació que aquest llibre proporciona es presenta en cinc apartats bàsics:

1. Fonètica, ortologia i ortografia (com *diem*, com *hauríem de dir* i com *hem d'escriure*).
2. Morfosintaxi (que contempla totes les variants admeses per a l'expressió formal).

¹⁰Vegeu Miquel Àngel Pradilla i Cardona:

Variació i canvi lingüístic en curs al català de transacció nord-occidental/valencià (Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 1993) (tesi doctoral inèdita).

"Varietat estàndard i varietat geogràfica: actituds lingüístiques i ensenyament en el tortosí de les dues bandes de la frontera politico-administrativa entre el País Valencià i el Principat de Catalunya", dins *Jornades sobre Llengua i Ensenyament, I* (Barcelona, Servei de Publicacions de la UAB, 1995), ps. 175-184.

"El procés d'estandardització: a propòsit de l'especificitat del tortosí": *Raïls*, 8 (1996a), ps. 70-76.

"Sociolingüística de la variació i actituds interdialectals a l'extrem nord del país valencià", dins *Las lenguas en la Europa Comunitaria II. "Diálogos Hispánicos"*. 1, (Amster 1996b), ps. 97-124.

"El paper de les comarques del Nord del País Valencià en el procés d'estandardització", *Revista de Catalunya*, 115 (1997).

3. Tècniques de l'expressió i lèxic (amb una especial atenció a la producció de textos escrits d'ús molt habitual).
4. Sociologia de la llengua (que tracta un ventall de temes que van de la simple història de la llengua, la seua distribució territorial i els aspectes sociolingüístics més transcendents de l'estat en què ara es troba, les conseqüències del seu contacte amb altres llengües, i unes referències força àmplies a allò que es produeix dins de les relacions entre llengües en altres països més o menys afins culturalment).
5. Una lectura que servirà de base per a un recull d'exercicis prou extens que es presenta a banda, amb les claus corresponents.

Una altra característica d'aquesta obra és l'ampli suport rebut. Arribats a aquest punt ens agradaria deixar constància que els autors, el professor Josep Panisello i jo mateix, s'han limitat a destinar-hi unes hores, que potser haurien pogut emprar d'una altra manera però que els han servit d'esbarjo i distracció en la seua jubilació. Això no té gaire mèrit perquè no han fet altra cosa que destinar un cert temps a una cosa que els agrada. El mèrit principal, però —en l'acceptació que puga tenir aquest treball— es deu al fet que han tingut la sort de trobar un gruix importantíssim de gent que s'hi ha interessat, hi ha gestionat els ajuts i els suports necessaris i no han vacil·lat a col·laborar-hi molt directament i d'una manera decisiva per a fer-ne un producte de qualitat. A tots ells, moltes gràcies!

Ara, quan el llibre ja ha vist la llum, tot depèn dels lectors.

